

Joanna Juszczak

Aspekty recepcji Henryka Sienkiewicza na niemieckim obszarze językowym

---

Prace Naukowe. Filologia Polska. Historia i Teoria Literatury 4, 93-98

1994

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JOANNA JUSZCZYK

Aspekty recepcji Henryka Sienkiewicza na niemieckim obszarze językowym

Patrząc na recepcję literatury polskiej w Niemczech trzeba stwierdzić, że rozwija się ona bardzo korzystnie, wciąż bowiem wzrasta liczba przetłumaczonych dzieł polskich autorów. Recepcja Sienkiewicza w krajach niemieckojęzycznych oznacza długotrwały sukces literacki tego autora. Sienkiewicz jest pierwszym polskim pisarzem, którego niemal wszystkie najważniejsze powieści i opowiadania przetłumaczono na język niemiecki. Transpozycje polskich utworów dokonane przez różnych tłumaczy ukazywały się już w kilka lat od chwili wydrukowania oryginału. Oddziaływanie utworów Sienkiewicza w Niemczech było niezmiernie żywe, a zakres jego wpływu bardzo wielostromy.

Przy popularyzacji dzieł literatury polskiej Niemcy zajmują przodującą i uznaną pozycję w świecie. Liczba przetłumaczonych dzieł polskich autorów ciągle wzrasta. Nie oznacza to jednak, że w tej dziedzinie nie istnieją żadne większe braki, dysproporcje i białe plamy. Dotyczy to na przykład poezji i częściowo literatury dwudziestolecia międzywojennego, brakuje w RFN (brakowało też w byłej NRD) antologii starszych i najnowszych poetów, szczególnie zaś brak tłumaczeń awangardy i najnowszej literatury polskiej.

Według danych kierownika lektoratu w berlińskim wydawnictwie "Aufbau Verlag" dra Ottona Malleka w Niemczech od 1949 do 1982 roku ukazało się 541 tytułów (jako pierwsze wydania) i, 311 tytułów, jako wznowienia, a więc w sumie 852 wydania książkowe. Były to książki 304 autorów w zróżnicowanych formach edytorskich – od książki kieszonkowej do ilustrowanych tomów bibliofilskich¹.

Niemiecka recepcja Sienkiewicza, klasyka literatury polskiej i światowej, laureata nagrody Nobla datuje się od roku 1880. Wtedy ukazały się jego pierwsze opowiadania pod tytułem "Dorfgeschichten" (Opowiadania wiejskie) w

---

¹Dr Otto Mallek, *Polski Przegląd Wydawniczy*, nr 5-6/1984.

wydawnictwie "Reclams Universalbibliothek" w Lipsku. Przełożył je i opatrzył wstępem Ph. Löbenstein. Powodzenie i popularność bogatej twórczości Sienkiewicza na całym obszarze niemieckojęzycznym miała różną intensywność. Zrozumiałe było jej przytłumienie w okresie faszyzmu. Obecnie przeżywa ona swój ponowny rozkwit i renesans. Liczba wydań poszczególnych utworów Sienkiewicza w języku niemieckim przekroczyła już w latach 60-tych sto. Pierwsze wydanie zbiorowe powieści ukazało się w latach 1901/1902 w Lipsku w dziesięciu tomach. Tom pierwszy i drugi zawiera "Krzyżaków" (Die Kreuzritter), tom trzeci i czwarty "Ogniem i mieczem" (Mit Feuer und Schwert), tom piąty "Pana Wołodyjowskiego" (Der kleine Ritter), tom szósty, siódmy i ósmy "Potop" (Die Sturmflut) i tom dziewiąty i dziesiąty "Quo vadis". Natomiast pierwsze wydanie dzieł zebranych Sienkiewicza ukazało się w latach od 1904 do 1908 w 11 tomach w Austrii w wydawnictwie "Styria Verlag" i zawierało oprócz utworów zamieszczonych w wydaniu Lipskim również nowele "Za chlebem" (Ums liebe Brot), Rodzinę Połanieckich" (Die Familie Połaniecki) i "Na polu chwały" (Auf dem Feld der Ehre).

Największy sukces nie tylko na obszarze niemieckojęzycznym, ale na całym świecie przyniosła Sienkiewiczowi powieść historyczna "Quo vadis". O recepcji tylko tej jednej powieści można byłoby napisać całą naukową rozprawę. Według badań istnieją w języku niemieckim 73 różne wydania tego jednego utworu. Do dzisiaj magiczną siłą przyciąga on młodych i starszych czytelników. Według różnych ankiet powieść tę znało 80% zapytanych osób, natomiast tylko 35,5 procenta wiedziało, że jest to książka polskiego pisarza. Krytyka niemiecka określała tę powieść jako "napisany prozą epos czasów nowożytnych"². Utwór ten przyczynił się do rozwoju epiki w literaturze polskiej, został kilkakrotnie sfilmowany, zaadaptowany dla sceny, był i nadal jest sprzedawany na rynku księgarskim w wysokich nakładach, często w wersjach okrojonych i adaptowanych jako literatura popularna. Książka ta była też najpopularniejszym utworem na początku naszego wieku w Niemczech i na świecie. Po pierwszej entuzjastycznej fali pełnej zachwytów, zapoczątkowano krytyczną analizę utworu, szczególnie widoczne to było w latach 50-tych i 60-tych. Niektórzy zagraniczni recenzenci określali ją jako "prymitywną, płytką, banalną, bez większych wartości ideowych i nie wartą swej wielkiej sławy"³. Nie zapominajmy przy tym jednak, że "Quo vadis", podobnie jak wiele innych utworów literatury polskiej za granicą, zostało spopularyzowane też przez wiele jego adaptacji filmowych.

Typowym fenomenem recepcji polskiej w świecie jest często uzależnienie

²Ingrid Kuhnke, *Polnische Prosaliteratur in DDR-Verlagen 1949-1982*, Deutsche Stadtbibliothek Berlin, 1986, s. 54-55.

³Christliches Ethos im historischen Roiman. W: *Der Bibliothekar*. Berlin 1957, z. 9, s. 919.

sukcesu utworu literackiego od jego ekranizacji. Ogólnie rzecz biorąc sukces dzieł Sienkiewicza po wojnie na obszarze niemieckojęzycznym stał się jeszcze większym dzięki udanym wersjom filmowym i adaptacjom telewizyjnym. Nie dotyczy to tylko utworów Sienkiewicza "Krzyżaków", "Potopu", "Quo vadis" i innych, które często już przed ponownym wznowieniem wydań książkowych cieszyły się dużą popularnością. Sukces ekranizacyjny spowodował wzrost zainteresowania dziełem literackim na kanwie którego nakręcono film. Wobec tego często wydawnictwa w RFN decydowały się na wznowienie lub nowe wydania oryginału literackiego. Dotyczy to nie tylko twórczości Sienkiewicza, ale również Prusa i Reymonta. Pokazanie wersji filmowej "Ziemi obiecanej" Wajdy spowodowało wydanie książki Reymonta w nowym opracowaniu i ze stosownym słowem wstępnym w wydawnictwie "Kiepenheuer Verlag" w Lipsku i Getyndze w roku 1983. Podobnie rzecz miała się z "Faraonem" Prusa. Ekranizacje Sienkiewiczowskiego "Quo vadis" przyczyniły się z jednej strony do wszechstronnego spopularyzowania i do światowego rozgłosu tej książki, z drugiej strony jednak banalne, uproszczone i kiczowate wersje filmowe – często z produkcji amerykańskiej – zmniejszyły wartości filmowe – często z produkcji amerykańskiej – zmniejszyły wartość artystyczną pierwowzoru. Stało się to z jednej strony powodem dość późnego wznowienia tej popularnej książki historycznej w Niemczech, bo dopiero w roku 1984 w wydawnictwach "Reutteni Loening" oraz nieco później w "Aufbau Verlag" w Berlinie. Pokazanie filmu "Quo vadis" w programie telewizji NRD spowodowało dodatkowo natychmiastowe wykupienie wszystkich egzemplarzy tej książki.

Typową cechą recepcji literatury polskiej w RFN (przed zjednoczeniem w RFN i w NRD) w ostatnich latach jest fakt, że takie bestsellery jak "Quo vadis" i prawie wszystkie powieści historyczne finansują dzięki zyskom uzyskanym z ich sprzedaży inne ambitne dzieła literatury polskiej, nie cieszące się popularnością przeciętnych czytelników niemieckich np. polska poezja klasyczna.

Po denazyfikacji Niemiec starano się najpierw nawiązać do postępowych tradycji popularyzacji humanistycznych twórców literatury polskiej jak na przykład Mickiewicza, Kraszewskiego, Reymonta, Orzeszkowej i Zapolskiej. Podczas reedukacji narodowej literatura polska odegrała szczególnie ważną rolę na wschodzie Niemiec. Wspomnieć wystarczy o pierwszej inscenizacji dramatu L. Kruczkowskiego "Niemcy" pod tytułem "Die Sonnenbrucks" w "Teatrze Niemieckim" (Deutsches Theatre) w Berlinie w roku 1949.

W RFN wznowiono wydania wszystkich popularnych i chętnie czytanych książek Kraszewskiego np. w roku 1952 "Hrabinę Cosel" (pierwsze wydanie tej powieści datuje się od roku 1873), "Brühl" w 1952 roku i "Z siedmioletniej wojny" w 1953 roku.

Natomiast w NRD wydano w latach 50-tych również utwory-dokumenty z "czasów pieców" np. Opowiadania Borowskiego (Auschwitzer Erzählungen), "Medaliony" Nałkowskiej oraz "Wielki Tydzień" Andrzejewskiego. W 1949 roku ukazała się tu jedna z najpiękniejszych i najbardziej znanych noweli Sienkiewicza "Latarnik" (Der Leuchtturmwäter) razem z "Jankiem Muzykantem" (Janko der Musikant). Dalsze utwory Sienkiewicza wydawano nieco później w antologiach rozmaitego rodzaju, jak na przykład w zbiorze "Polen erzählt" (Polska opowiada) w roku 1952, w "Polnische Meistererzählungen" (Wybitne opowiadania polskie) w 1959 roku i w licznych innych wydaniach zbiorowych, szczególnie w latach 50-tych i 60-tych. Zawsze wydawano je razem z "Latarnikiem".

Powieści Sienkiewicza zaczęto wydawać w RFN stosunkowo późno. Nie jest przypadkiem, że "Quo vadis" ukazało się dopiero w roku 1956 i miało ponowne wydanie w 1958, w 1967 oraz w latach 80-tych, o czym wspomniano uprzednio.

Wielkim sukcesem, chociaż nie tej miary co "Quo vadis", było niemieckie wydanie "Krzyżaków", opublikowane w całości w wydawnictwie "Union Verlag" w 1965 w Berlinie, zaś w nieco skróconej wersji w starym przekładzie w "Verlag Neues Leben" w tym samym roku. Powieść była wtedy uznana za ważny przyczynek przy rewidowaniu obrazu wspólnej historii, który przez lata był fałszowany. W latach powojennych te pozycje książkowe były ważnym elementem w wychowaniu młodzieży i dostarczały nowego, barwnego obrazu jeszcze nieznanymi sąsiadów zza Odry. Pozycje te odpowiadały również naturalnemu zainteresowaniu młodzieży niemieckiej książkami sensacyjnymi, przygodowymi i egzotycznymi. W przeciwieństwie do adaptacji filmowej utworów "Krzyżacy" dostarczał głębszych przeżyć, spowodował zainteresowanie historią polską i był w większym stopniu politycznie aktualny niż sama wersja filmowa.

Powieść "Potop" wydana po niemiecku po raz pierwszy jako "Sturmflut" w roku 1886 istnieje w jedenastu różnych wydaniach. Mimo pojawień się ponownie w planach wydawniczych NRD i RFN na rok 1967 nie został jednak wydany w NRD lecz w RFN.

Ulubiony gatunek listów z podróży oraz powieści podróżniczych został w RFN wzbogacony kilkoma publikacjami "Listów z Ameryki" Sienkiewicza, ostatnio w roku 1980 w wydawnictwie "Ruetteni Loening". Podobnie jak przedtem "Orso" i "Sachem" zapełniły one lukę na niemieckim rynku wydawniczym. Pod koniec lat 70-tych i na początku lat 80-tych można zauważyć wspólne inicjatywy wydawnicze dzieł Sienkiewicza dla całego obszaru niemiecko-językowego. Dotyczy to ostatniego wydania "Krzyżaków" w 1981 roku w wydawnictwie "Verlag Neues Leben" oraz równocześnie w wydawnictwach Wiednia, Monachium i Zurychu. Świadczą o tym również wspólne wydania popularnej powieści

"Quo vadis" w roku 1981 w RFN, w Berlinie Zachodnim, w Szwajcarii, w Austrii i przejście tego nowego opracowania przez NRD.

Stan krytyki literackiej twórczości Sienkiewicza w Niemczech nie jest jeszcze zadowolający. Dotyczy to różnych komentarzy, publikacji i przedmów do wydań Sienkiewiczowskich. Uwarunkowane jest to małym kręgiem polonistów w Niemczech, którzy zajęci pracą naukową i dydaktyczną, nie mieli wystarczająco dużo czasu dla zajmowania się pracami edytorskimi literatury polskiej, szczególnie w latach 60-tych i 70-tych. Prace te wykonywali do tej pory przeważnie nie wyspecjalizowani redaktorzy-poloniści, często osoby przypadkowe. Dlatego też publikacje te mają przeważnie charakter ogólnoinformacyjny i nie zagłębiają się w problemy krytyczne czy też teoretycznoliterackie. Należałoby jeszcze wspomnieć o recepcji Sienkiewicza w literaturze słowiańskiej mniejszości Serbów Łużyckich, zamieszkujących wschodnio-południowe tereny Niemiec. Pierwsze wydanie Sienkiewicza w NRD datuje się od roku 1955. Są to tłumaczenia opowiadań "Janko Muzykant" i "Za chlebem" – po łużycku "Jank Muzikant" i "Za božim chlěbom", które zostały opracowane przez Jurija Wingera i Antona Nawkę i wydane ponownie w roku 1957 w łużyckim wydawnictwie "Domowina". Natomiast pierwsze łużyckie wydania Sienkiewicza sięgają roku 1903. Wydano wtedy fragmenty "Krzyżaków" pod tytułem "Křižaki" a w roku 1906 "Organistę z Ponikły". Pierwsza obszerna łużycka rozprawa o Sienkiewiczu została napisana przez Jurija Měrcinka w roku 1957 pod tytułem "Hendrich Sienkiewicz w serbskiej literaturje". W roku 1962 ukazały się fragmenty "Krzyżaków" w opracowaniu Antona Nawki pod tytułem łużyckim "Jurand wojuje z Křižakami". W latach 1978/79 wydano również fragmenty "W pustyni i w puszczy" (Po prejjjach) i w 1979 "Szkice węglem" pod tytułem "Szkice z wuhlom" w opracowaniu tego samego autora.

Jako ciekawostkę można jeszcze zasygnalizować, że w Bibliotece Niemieckiej w Lipsku znajduje się jedno z pierwszych tłumaczeń dzieł Sienkiewicza na język esperanto wydane w roku 1925 w wydawnictwie "Hirt Sohn" Internacia mond-literaturo w opracowaniu Lidii Zamenhof pod tytułem "Noveloj".

Drugą ciekawostką jest niemieckie tłumaczenie powieści "Quo vadis" w Ameryce Łacińskiej, wydane przez Felińskiego i Federowskiego w "Deutsches Kulturamt für Südamerika" – Bucher des deutsch – sudamerikanischen Hauses, Ponta Grossa, Parana, w Brazyli w roku 1930.

Podsumowując można stwierdzić, że recepcja literatury polskiej w niemieckim obszarze językowym obejmowała w latach 1945 do 1984 365 tytułów, z tego utwory trzynastu najpopularniejszych stanowią 42,5 procenta wszystkich tytułów. Oprócz Sienkiewicza 12 twórców to pisarze współcześni. 10 procent wszystkich tytułów przypada jedynie już na samą twórczość Lema, natomiast 4,5

procenta na dzieła Sienkiewicza⁴. Kolejność w popularności polskich autorów, na pierwszym miejscu Lem, na drugim Sienkiewicz, jest ta sama we wszystkich krajach niemieckiego obszaru językowego.

JOANNA JUSZCZYK

**Aspects of reception of the works of Henryk Sienkiewicz
in German speaking countries**

SUMMARY

Henryk Sienkiewicz was the first Polish writer whose complete works were translated into German.

Translations of his works were generally published in German a few years after the original works were published in Polish.

H. Sienkiewicz enjoys enormous popularity in German speaking countries, even now when he has to "fight" for it with other excellent Polish writers.

---

⁴Klaus Staemmler, *Polska literatura po niemiecku*. W: Odra 12/1985.